

מבצעי תמרון יבשתי מול

הפולמוס סביב השאלה
האם הטכנולוגיות
החדשות מאפשרות
לנצח מלחמות באש
מנגד או אפילו באש
מרחוק, ואולי ללא אש
כלל, הוא מוקד הדיון
בניהול מלחמות במאה
השנים האחרונות. הניסיון
המבצעי מראה שנדרש
תמרון קרקעי כדי
להכריע את המלחמה

חייל אמריקני משתמש במחשב נייד
למעקב אחר יעד במהלך מבצע. בתווך הסייבר הוחלפו
המטוסים במחשבים, והפצצות בתוכנות זדוניות. צילום: גטי אימג'ס

מבצעי ירי מנגד בעולם

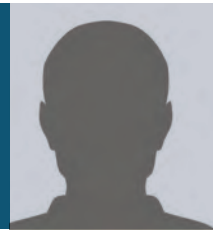
בלבד. כך למשל, ניצחה נאט"ו לכאורה במלחמה בקוסובו ב-1999 באמצעות כוח אווירי בלבד, אך סביב ניצחון זה עדיין נסובה מחלוקת בין החוקרים האם הוא הוכחה לתיאוריה או אנומליה נסיבתית ואיזה גורמים נוספים השפיעו גם הם. למרות אי הצלחת הכוחות האוויריים לברם להביא ניצחון מובהק באף עימות צבאי משמעותי מאז,² האפשרות לנהל מלחמה מרחוק³ מתקבלת בברכה בחברות מערביות המבקשות להימנע מהסתבכויות ומנפגעים.

במהלך שנות ה-90 של המאה ה-20, עם פריצת מהפכת המידע והתפתחות תפיסות המהפכה בעניינים צבאיים (RMA – Revolution in Military Affairs) שוב הוצף הרעיון שכוחות יבשתיים נועדו לעבור מן העולם. מהפכת המידע לא רק שכללה את האמצעים הוותיקים, אלא הוסיפה תווך לחימה חדש, רביעי:⁴ תווך רשת המחשבים – הסב"ר (הסכיבה הרשתית). בתווך מלחמה זה הוחלפו המטוסים במחשבים, והפצצות בתוכנות ודוניות המשתקות מערכות חיוניות תלויות-מחשב, צבאיות ואזרחיות, כדי לגרום לאנדרלמוסיה אצל האויב ולהביא אותו לידי קריסה תפקודית. זאת לכאורה ללא שימוש בכוח פיזי. חזון מהפכני זה טרם הוכח בפועל ויש חוקרים הפוסלים אותו, אבל רוב הממשלות והממסדים הביטחוניים מתייחסים אליו ברצינות רבה.⁵

אך טבעי הוא, שהשימוש באמצעי לחימה לא מאוישים במבצעים כירורגיים במקום באנשים חמושים, ועוד יותר מכך שימוש באמצעי אלי-הרג כמו התקפות ממוחשבות שמכניעות את האויב ללא לחימה כלל, קורצים למדינאים ולציבור הרחב של מדינות המערב. תופעה זו מכונה עליידי החוקר אֶדוֹרְדֵּר לִוְטוֹנְאָק: "מלחמות פוסט-הרואיות".⁶ ואולם, לא כולם מסכימים עם התפיסות החדשות. לדוגמה, מפקדי זרוע היבשה של ארצות-הברית טוענים כי במבצעי ייצוב ובלחימה נגד מרידות, אין תחליף למספר רב של חיילים בשטח – זה אחד הלקחים שהפיקו ממלחמותיהם בעיראק ובאפגניסטאן. במסגרת צמצום התערבותו במלחמות של אחרים, המערב עובר מאסטרטגיה של לחימה נגד התקוממות (COIN – Counter Insurgency) – מבצעים הממוקדים ברכישת תמיכת האוכלוסייה, הגנה עליה מפני האויב ורדיפה אחר האויב כדי לפגוע בו, לאסטרטגיה של לחימה נגד טרור (Counter Terror – CT) – מבצעים הממוקדים בלעדית באיתור ובהרג של לוחמי אויב ומפקדיהם. בין היתר משום שמבצעים נגד טרור מסוג זה דורשים מודיעין איכותי, יכולת מתקדמת בתחום הסב"ר, נשק מדויק המורכב על כלי טיס וכוחות מבצעים מיוחדים, ומנגד לכאורה אינם מחייבים נוכחות קבועה של כוחות מערביים כדי לבסס את הישגיהם.

בארצות-הברית הוצעו התפיסות של לחימה מרחוק לא רק ללחימה נגד אויבים הנוקטים באסטרטגיה של לחימה בלתי-סדורה, אלא גם

סא"ל (מיל) ד"ר עדו הכט, מנכ"ל
במכללה הבין-זרועית לפיקוד ומטה

ד"ר איתן שמיר, מרצה בכיר
באוניברסיטת בראון
וחוקר במרכז בס"א למחקרים אסטרטגיים

מטבע בריאתם כבעל חיים יבשתי, בני אדם נלחמים על היבשה מקדמת דנא. לפני כמה אלפי שנים, בעקבות התפתחות הארגון החברתי, התורות המדיניות והטכנולוגיה, נוסף תווך חדש: הלחימה עלי-פני הים. עם זאת, כיוון שבני האדם חיים על היבשה, כוחות היבשה שמרו על מקומם כאמצעי ההכרעה העיקרי. אמנם לעיתים השליטה בים חשובה ביותר, ובעת הנוכחית חשיבות זו אף גברה עקב יכולות טכנולוגיות חדשות למצות את עושר הים וקרקעיתו לצרכים כלכליים והתלות של קהילות מסוימות בייבוא וייצוא לפרנסתן, אבל נדירים המקרים בהם הוכרעו מלחמות בים בלבד והנסיבות המדיניות והאסטרטגיות של המקרים הללו היו חריגות.¹ לרוב ההכרעה לטובת צד מסוים בים שיפרה את יכולתו להכריע ביבשה, אבל לא החליפה את הצורך להביס את האויב גם ביבשה.

עם המצאת כלי התעופה, נסקה המלחמה אל התווך האווירי. מיד לאחר מלחמת העולם הראשונה, שבמהלכה התקשו צבאות יבשתיים להבקיע מערכי הגנה מכוצרים, טענו כמה הוגים צבאיים, שהמפורסמים בהם היו הגנרל האיטלקי ג'וליו דוֹאָה ומֶרְשֶׁל האווירי הבריטי הֶיוֹ טֶרֶנְצֵ'אֶרְד, כי הסגולות הייחודיות של הכוח האווירי הופכות את כוחות היבשה למשניים – כוחות היבשה ישמשו רק להגנה על הגבול, למקרה שהאויב ינסה לפלוש בדרך היבשה, בעוד הכוח האווירי ינצח את האויב עליידי החרבת עורפו הלאומי. המציאות של מלחמת העולם השנייה ורוב המלחמות מאז בהם נוסחה תפיסה זו הוכיחה אחרת: למעט במקרים חריגים, הכוח האווירי הוכיח את היותו כלי הכרתי, אך לא מספיק להשגת ניצחון במלחמה, בעוד כוחות היבשה נותרו היסוד המכריע. למרות זאת, בכל פעם שמשתפרת הטכנולוגיה האווירית קמים שוב אנשים וחוזרים על טענותיהם של דוֹאָה, טֶרֶנְצֵ'אֶרְד ועמיתיהם.

האם הכוחות היבשתיים נועדו לעבור מן העולם?

כמו במלחמות שהתנהלו באמצעות כוח ימי בלבד, גם המקרים החריגים שבהם כוחות אוויריים הכריעו מלחמות ללא הפעלה התקפית של כוחות יבשתיים מאופיינים בנסיבות מדיניות ואסטרטגיות בלתי רגילות. בראשן, החשיבות המועטה יחסית של המטרה המדינית של המלחמה לצד המובס, יחד עם פער מובהק בעוצמה המדינית, הצבאית והכלכלית לטובת הצד המסתפק בהפעלת כוח אווירי

המקרים החריגים שבהם כוחות אוויריים הכריעו מלחמות ללא הפעלה התקפית של כוחות יבשתיים, מאופיינים בנסיבות מדיניות ואסטרטגיות בלתי רגילות

כדי להתמודד עם אתגר של אויב שווה או כמעט שווה,⁷ הצפוי לנקוט בלחימה סדורה גבוהה עצימות, למשל סין או רוסיה. מול אויבים כאלה פותחה תפיסת "המערכה אוויריים", המבוססת על יכולות של טכנולוגיות RMA: שימוש מסיבי באש-מנגד, מן הים ומן האוויר, ללא השתתפות נרחבת של כוחות יבשתיים, המכה באויב מרחוק עד שהוא נכנע. הניצחון במלחמות אלה יושג, כך שואפים, על ידי שחיקה הדרגתית של נכסי האויב וכוחותיו מרחוק. עד שיחליט שמטרות המלחמה למען הוא נלחם אינן שקולות להמשך מגמת אובדן נכסיו. כיבוש שטח, אם בכלל יתבצע, יהווה רק ביטוי לניצחון שכבר הושג ולא אמצעי להשגתו. אולם, מול גישה זו קמו מבקרים שטוענים שבלי לחימה יבשתית מערכה זו לא תכריע אויב מקביל בעוצמתו לארצות-הברית ולאחרונה, אחרי שנים של מיקוד בלחימה בלתי-סדורה נמוכת-עצימות, ורוע היבשה והנחתים האמריקנים עוסקים במרץ בהעצמות ולימודי-מחדש של רזי הלחימה הסדורה בעצימות גבוהה.

הכלים לניצחון במלחמה: היחס בין יבשה, ים ואוויר

כיבוש או פשיטה

עד להמצאת תותחים ארוכי-טווח, רקטות ומטוסים, הדרך היחידה להפעיל אלימות נגד קהילה יריבה הייתה לשלוח קבוצה של אנשים חמושים שיפלושו לשטחה. בהתאם ליעד המדיני הסופי של הקהילה היוזמת את המלחמה, תוכננה הפלישה להביא לנוכחות קבועה בשטח האויב או לנוכחות זמנית בלבד – לנסות לכבוש ולהחזיק בשטח, או רק כדי להרוג חלק מהאוכלוסייה המצויה על שטח זה, או אנשים מוגדרים מתוכה, ולהשמיד את נכסיה או לשדוד אותם ואז לחזור הביתה. ללא קשר לאסטרטגיה שבחר, הפולש צריך לבחור כיצד לנהוג בכוחות החמושים של הקהילה היריבה:

➔ לתקוף אותם ישירות כדי להשמידם במהלומה אחת.

➔ לתקוף אותם בהדרגה.

➔ לתמרן אותם לעמדת נחיתות כדי שייסוגו.

➔ לעקוף אותם ולחמוק מהם לחלוטין.

בהנחה שיכולה ורצתה להשיב מלחמה, הייתה הקהילה המותקפת צריכה לבחור בין ניהול המלחמה באופן הגנתי בלבד, כלומר רק בשטחה, ובין יוזמה של מבצעים התקפיים שיפלושו באופן זמני או קבוע לשטח הבית של האויב התוקף.

אם החליטה רק להגן – היה על כוחותיה החמושים לחסום את המעבר משטח האויב לשטחה שלה, להרתיע או להביס את הכוח הפולש ולכבוש חזרה שטחים ורכוש שאבדו קודם. אם לא הייתה מסוגלת להתמודד עם האויב חזיתית – היא הייתה יכולה לוותר זמנית על חלק או כל השטח שלה, לנסות להשיג בהדרגה את יחסי הכוחות ולהתיש את נפש האויב על-ידי סדרה של התקפות "פגע וברח" על כוחותיו הפולשים או אפילו על שטח הבית שלו.

דפוסי פעולה כלליים אלה, כיבוש והחזקה של שטח לעומת השמדת כוחות ונכסים של האויב או פעולות "פגע וברח", לא השתנו באופן ניכר מזה אלפי שנים. במחקרו על התפתחות אומנות המלחמה באירופה מהיוונים במאה החמישית לפני הספירה ועד למעצמות האירופאיות במאה ה-20, הגדיר ההיסטוריון אֶדְוִינְד ג'ֶ'נֶז את כל התוכניות האסטרטגיות שבחן כ"מתמידות" אם הן היו ממוקדות בכיבוש או בהחזקת שטח, או כ"פשיטות" אם הנוכחות בשטח האויב תוכננה להיות זמנית.⁸ כך, מבצעי המלחמה של האימפריות הקדומות

ביותר המוכרות ב"סדר הפורה" (המזרח התיכון) דמו יותר לפעולות בעסקי הסחיטה וגביית דמי חסות של ארגוני פשע היום, מאשר לכיבוש של קהילות והפיכתן לחלק מהשטח הריבוני של האימפריה. הקהילות שהובסו הורשו לרוב להמשיך לנהל את עצמן, אך נדרשו לשלם מס שנתי למנצחים. אם הפסיקו לשלם – הגיבה האימפריה בפשיטה אלימה שגבתה מהן מחיר גבוה מהמס שנדרש, או שהשמידה אותן כדי לשמש דוגמה מרתיעה לכל קהילה אחרת ששקלה לסרב לשלם בזמן. במצב זה, מלחמות על שטח בין אימפריות יריבות היו לרוב על השאלה מי זכאי לגבות מסים מאילו אוכלוסיות, ולא על השאלה מי ינהל אזור מסוים.

לעומת זאת, התרחבות האימפריה הרומאית והאימפריות האירופאיות מן המאה ה-15 ועד למחצית הראשונה של המאה ה-20 התמקדה בשינוי הבעלות על שטחים. זו בוצעה על-ידי כיבוש צבאי, התיישבות והקמת מנהל ממשלתי של הפולשים על העמים הכבושים, ובחלק מהמקרים גם כפיית תרבות הכובשים על הילידים עד כי האחרונים הפכו לחלק בלתי נפרד מהקהילה הכובשת.⁹ עם זאת, במאה ה-19 חזר בהדרגה הרעיון של השגת זכויות-יתר כלכליות ומדיניות על חשבון היריב, בלי להעביר בעלות ממשית על השטח.

תקיפת צה"ל ברצועת עזה במבצע "עמוד ענן", 2012. האפשרות לנהל מלחמה מרחוק מתקבלת בברכה בחברות מערביות המבקשות להימנע מהסתבכויות ומנפגעים

דיפלומטיה של ספינות תותחים

ברוב המקרים המתועדים של מלחמות מהעת העתיקה הקדומה ועד ימינו, ללא קשר ליעד המדיני הסופי – השתלטות על שטח, גביית מס, הרתעת האויב או הדיפת פלישה – הישגי כוחות היבשה היו הגורם שהכריע את המלחמה. ציים היו חשובים להובלת כוחות ואספקה, הטלת מצור או פשיטות על הסחר של האויב. במקרים רבים כוחות היבשה לא יכלו להגיע ליעדיהם או לפעול בהם ללא הציים. למרות זאת, למעט במקרים הנדירים בהם האויב היה תלוי לחלוטין בסחר ימי לקיומו, לא יכלו ציים לבדם להכריע מלחמות, אלא רק לסייע לכוחות היבשה להכריע אותן.

המצאת אבקת השריפה שינתה בהדרגה את התפתחות הטקטיקה החל משלהי המאה ה-15,¹⁰ אבל רק במאה ה-18 החלה להשפיע על ניהולן האסטרטגי של מלחמות. הסיבה העיקרית לכך ככל הנראה הייתה הטווח הקצר והיעילות המצומצמת של כל כלי הנשק המבוססים על אבקת שריפה. התפתחות כלי ירי מבוססי אבקת השריפה החלה להשפיע על האסטרטגיה הימית, לפני שהחלה להשפיע על האסטרטגיה ביבשה. מסיבות ברורות, ספינות לא יכולות לפלוש

מחלקת ההגנה של חיל הנחתים האמריקני בעיראק, 2004. בכמה ערים בעיראק עוצמת ההתקפות נגד האמריקנים הסלימה עד כדי כך שהאמריקנים נאלצו לכבוש מחדש את הערים הללו

הייתה להשפיע על האויב שלא יוכל להתחבא ולהחביא את נכסיו מאחורי חומותיהן של מצודות. כמו כן, בניגוד לספינות התותחים, יוכלו מטוסי הפצצה להגיע למטרות המצויות עמוק בלב ארצו של האויב ואף לארצות ללא חוף ים כלל.

היו שהאמינו ש"דיפלומטיה באמצעות מטוסי הפצצה" (הגם שלא כינו כך את דרך הפעולה החדשה) תחליף את ה"דיפלומטיה באמצעות ספינות תותחים". מאמצע מלחמת העולם השנייה החלו טילים קרקע-קרקע ארוכי טווח (ראשונים היו ה-1 וה-2 הגרמניים) לאפשר לארטיילריה היבשתית להתחרות עם מטוסים במשימות אלה.

תחרות זו התעצמה לאחר המצאת אמצעי הנחה מדויקים לטילים. עד כמה הייתה שיטה חדשה זו של אסטרטגיית הפשיטות מוצלחת, ועד כמה היא עמדה בציפייה שתבטל את הצורך במבצעים יבשתיים? בשנות ה-20 וה-30 של המאה ה-20 הבריטים ניסו להפעיל "שליטה מן האוויר" כאמצעי נגד שבטים וכפרים סוררים ברחבי האימפריה שלהם. לעתים ההפצצות הצליחו לבדן לכפות את המרות הבריטית על הקבוצות הסוררות, אבל לפעמים לא. הגורם המכריע היה, ככל הנראה, מידת החשיבות עבור הסוררים של התכלית של התנהגותם. במלחמת העולם השנייה, הניסיון לכפות כניעה על גרמניה ויפן באמצעות החרבת עורפן האזרחי וקטל אזרחיהן על-ידי מטוסים לא צלח.¹² מאז מלחמת העולם השנייה, המקרה המוצלח ביותר של "דיפלומטיה באמצעות מטוסי הפצצה" היה הכניעה של סרביה לדרישות נאט"ו (הברית הצפון אטלנטית) לסגת מקוסובו ב-1999. בכל יתר המלחמות, ללא קשר להיותן בעצימות גבוהה, בינונית או נמוכה, ההישגים המדיניים והאסטרטגיים היו מצומצמים בלבד – לרוב כאשר הצד המותקף בדרך זו היה מוכן להתפשר בסוגיה שחשב אותה לשולית. גם אז, בדרך-כלל, רק באופן זמני.

לסיכום: כפי שה"דיפלומטיה באמצעות ספינות תותחים" הועילה רק במצבים מסוימים, כך גם "הדיפלומטיה באמצעות מטוסי הפצצה", ו"הדיפלומטיה באמצעות תותחים וטילי קרקע-קרקע", הועילו רק כאשר היה פער גדול בין העוצמה המדינית והצבאית לטובת היריב הנוקט בשיטה זו, וכאשר הסכסוך היה על יעד מדיני שנתפס כזניח או זמני על-ידי היריב המותקף.¹³ בכל יתר המצבים לא הייתה ברירה אלא להפעיל גם כוחות יבשתיים, ולרוב כוחות אלה היוו את עיקר המאמץ הצבאי.

לארץ האויב וגם אינן מסוגלות לקיים נוכחות קבועה על הגבול הימי. הן תמיד מתנהלות בשיטת הפשיטה – מגיחות מנמליהן לפרק זמן בים, ואז שבות לנמל.

על-אף שאפשר לקיים מצור קבוע על-ידי הפעלת חלקי הצי בסבב, שיטה זו יקרה וכדי להצליח מחייבת צי גדול. עד להמצאת תותחים ארוכי טווח, התקפה על שטח יבשתי של האויב מן הים הייתה אפשרית רק על-ידי הובלת כוחות יבשתיים והנחתתם על חוף האויב. במהלך המאה ה-18, עם התארכות טווח התותחים הימיים והגדלת מספר התותחים שספינה יכולה הייתה לשאת, התפתחה אפשרות חדשה – הפגזה מן הים של נכס רבי-ערך השייך לאויב ומצוי על החוף. בהדרגה התפתחה דרך פעולה אסטרטגית, שלימים כונתה "דיפלומטיה באמצעות ספינות תותחים": ספינה המצוידת במספר רב של תותחים, או כמה ספינות כאלה, נשלחו להפליג ליד חופו של היריב העקשן, לרוב ישות לא אירופאית המצוידת בטכנולוגיה צבאית נחותה, והועמדו לפניו שתי אפשרויות – להיכנע לדרישות המדינה ששלחה ספינות אלה, או להביט חסר אונים בעורן משמידות בירי-מנגד נכס יקר ערך כלשהו השייך לו.

דיפלומטיה של מטוסי הפצצה

המבצעים הימיים היו במהותם רק נגזרת של אסטרטגיית הפשיטות הוותיקה. הספינות גרמו נזק, אבל לא כבשו או החזיקו בשטח המותקף. תועלתן הוגבלה לארצות התלויות בייבוא או בעלות נכסים יקרי-ערך על חופיהן. קפיצה עצומה בטכנולוגיה של כלי ירי כבדים והמצאת כלי הטייס בשלהי המאה ה-19 וראשית המאה ה-20, הביאו להעצמה של היכולת להשמיד מרחוק.

אחרי מלחמת העולם הראשונה, הכישלון של כוחות היבשה באותה מלחמה להבקיע דרך מערכי ההגנה, אל מול היכולת הבלתי ניתנת לעצירה לכאורה של מטוסי הפצצה לטוס לעומק שטחו של האויב, הולידו את הרעיון שהלהיב רבים: לכפות על האויב להיכנע על-ידי הפצצת תשתיתו הלאומית ואוכלוסייתו באמצעות מטוסים בלבד, בלי הצורך לשלוח כוחות יבשה לתוך שטחו.¹¹

דרך פעולה זו אינה אלא האסטרטגיה המבוססת על פשיטות במתכונת חדשה – פשיטות מן האוויר במקום פשיטות על היבשה. הפשיטה האווירית דרשה פחות מאמץ ופחות זמן, ובאותה עת אמורה

המחשב והמהפכה בעניינים צבאיים

תיאוריית המהפכה בעניינים צבאיים, שהומצאה בשנות ה-80 של המאה ה-20 והפכה אופנתית במהלך שנות ה-90 של אותה מאה, משמשת כדי להגדיר שינוי חד במאפייני התנהלותן של מלחמות.¹⁴ לטענת ממציאי התיאוריה הזו, במהלך תקופה זו התרחשה המהפכה עקב כניסתה לשימוש של קבוצת טכנולוגיות חדשה לחלוטין שמתבססת על מחשבים. חסידי הגישה הזו מסכימים שעצם קיומה של טכנולוגיה חדשה אינה מהפכה כשלעצמה. כדי ליצור מהפכה יש לשנות את כל המבנה הארגוני ושיטות הפעולה של הצבאות המפעילים את הטכנולוגיה הזו, עלימנת למצות את סגולותיה.¹⁵ כך, למשל, לטענת תומכי התפיסה, המצאת הטנקים יצרה מהפכה בעניינים צבאיים רק לאחר שהושלם תהליך זה במלואו. הראשונים שייצרו והפעילו טנקים היו הבריטים והצרפתים במלחמת העולם הראשונה, אולם באותה מלחמה כלים אלה רק שיפרו יכולות מבצעיות קיימות. נדרשו שכולים של הטנקים, בעיקר בתחום הניידות והאמינות המכאנית שלהם, הקמתן של עוצבות רב-חיליות מבוססות טנקים, וניסוח תורת ההפעלה הייחודית של צבא גרמניה המבוססת על חדירה מהירה של עוצבות אלה לעורף האויב (שלימים כונתה בליצקריג – מלחמת בזק), עלימנת לייצר את המהפכה בעניינים צבאיים שהתרחשה בראשית מלחמת העולם השנייה.¹⁶ לטענת ריצ'רד הנדלי, שינוי כללי המשחק של כל המהפכה בעניינים צבאיים נוצר באחת משתי דרכים:

- ➔ המהפכה הופכת את אחת או יותר מיכולות היסוד של השחקן העיקרי לחסרת יכולת או לא רלוונטית.¹⁷
 - ➔ המהפכה גורמת לביטול של יכולת קיימת, עליידי יצירה של יכולת יסוד חדשה אחת או יותר בתווך חדש של לחימה.¹⁸
- כך, בעוד שבמשך רוב תולדות האנושות הוגבלה הלחימה לתווך היבשה ולתווך פני הים, בשלהי המאה ה-19 ובמהלך המאה ה-20 נוצרו יכולות להלחימה במקומות חדשים: התווך האווירי, התווך התת-ימי, והתווך החדש ביותר – רשת המחשבים. עוצמת הפצצה הגרעינית הפכה אותה לאמצעי שמשנה הכול; עצם קיומה, אפילו אם לא משתמשים בה בפועל, משפיע על אופן ניהול המלחמות. יש חוקרים המתייחסים למלחמה על כוויית (ינואר-פברואר 1991) כמלחמה המכוננת של המהפכה הנוכחית בעניינים צבאיים, שהביאה לשינויים עמוקים ביותר בכוחות המזוינים של ארצות-הברית. לפי גישה זו, מגוון פיתוחים טכנולוגיים שהגיעו לבשלות במהלך שנות ה-80 של המאה ה-20, התגבשו ב-1991 לכדי מהפכה מלאה בעניינים צבאיים.¹⁹ האמצעים החדשים החשובים ביותר היו: חמ"מ (חימוש מונחה מדויק), טכנולוגיות חמקנות וכטב"מים. מאחורי אמצעים אלה מצויות טכנולוגיות יסוד חדשות: מערכות הניווט החדשות המבוססות

על רשת לוויינים (GPS), המעבד הזעיר (microprocessor), מחשבים מתקדמים, שיטות מתקדמות לניתוח מידע ועוד. חידושים אלה לא שימשו רק במבצעים צבאיים, אך הטמעתם באמצעים צבאיים העניקה יכולות חסרות תקדים שהיוו שינוי בסיסי בתרבות האנושית – מעבר מתפקוד מבוסס על יכולת מכאנית (עידן התעשייה) ליכולת דיגיטלית של אגירה ושינוע של מידע (עידן המידע).²⁰ לכאורה, המצאות טכנולוגיות אלה יצרו שלוש התפתחויות מהפכניות בניהול מלחמות:

- ➔ החימוש המדויק יצר את האפשרות ליצור השמדה ממוקדת, המשלבת קטלניות עם דיוק, והחליף את תופעת עוצמת האש המבוססת על נפח אש, שגרמה להשמדה הנרחבת של מלחמות העידן התעשייתי.
- ➔ יכולות גילוי חדשות ויכולת שינוע מידע חדשות יצרו מהפכה ביכולת לייצר מודעות נרחבת ועמוקה למתרחש ברחבי זירת המערכה כולה, לעומת הכיסוי החלקי שהעניק מודעות מצומצמת למתרחש, למעט בגזרות ממוקדות.
- ➔ יכולות שינוע המידע אפשרו תקשורת מידית, תמידית ורחבת-היקף בין כוחות עמיתים, ואפשרה שיתוף פעולה כמעט מושלם ביניהם.²¹

השילוב בין כל האמצעים האלה יצר מערכת צבאית בעלת יעילות גבוהה מאוד, שהיא הבסיס למהפכה הנוכחית בעניינים צבאיים. למעשה, "ערפל המלחמה" שהיווה אבן יסוד לכל תכנון צבאי, התפוגג. עם התפוגגות זו הצטמצמו גורמי החיכוך והמקרייות ששלטו בניהול מלחמות מאז ומעולם.²²

מתנגדים רבים טוענים שרבות מהדוגמאות עליהן מסתמכים תומכי הרעיון מכילות שגיאות בעובדות ההיסטוריות ושגיאות בפרשנות. יתר על כן, טוענים המתנגדים, ככל שנצבר ניסיון במלחמות בהן מופעלים האמצעים החדשים והשיטות החדשות, מתברר שאמנם יש שיפורים בביצועים בתחומים מסוימים, אבל היקף השיפורים הללו אינו מהפכני ולפעמים בא על חשבון אובדן יכולות מסוימות אחרות, כך שחלק מן השינויים הם רק בעטיפה אבל לא במהות.²³ המתנגדים טוענים ש"ערפל המלחמה" לא התפוגג, הוא רק שינה צורה: מערכות המידע החדשות יצרו "ערפל מלחמה" חדש, הנובע מאי דיוק טבעי של המידע שנאסף, ועומס היתר שמטילות כמויות המידע העצומות המונע מהמשתמשים יכולת לעכל אותו. יתר על כן, צבירת מידע רב יותר לא מבטיחה הבנה טובה יותר של המידע מאשר בעבר. בני האדם, אמצעי המלחמה העיקרי בעבר ובהווה, נותרו אותו דבר ומגבלות ההבנה שלהם לא השתנו. לטענת המתנגדים, התחושה של המפקדים ש"ערפל המלחמה" מתפוגג גוררת ריכוזיות פיקודית וצמצום היוזמה מצד מפקדים זוטרים, וכיוון שבפועל תחושה זו שגויה, הצבאות הדוגלים בגישות אלה ישלמו מחיר גבוה, שכן ביזור ויוזמה הן המענה שהוכח כיעיל ביותר להתמודדות עם "ערפל המלחמה".²⁴ הדוגלים במהפכה בעניינים צבאיים טענו שיש לשנות את מאפייני ההפעלה של כוחות יבשתיים כדי להתאים לעידן החדש, ורעיונות אלה היו הבסיס לתוכנית בניין הכוח שהציגה זרוע היבשה של צבא ארצות-הברית ב-1995.²⁵ במקום כוחות גדולים, המרוכזים במכוונות לחימה וחמושים בנשק לא מדויק, יש לעבור לכוחות קטנים יותר המתבססים על יכולות איסוף מידע על מטרות המפוזרות על-פני מרחבים גדולים יותר, ועל יכולת לפגוע במדויק במטרות הללו מרחוק. כוחות אלה יקלו על המאמץ התחזוקתי, יהיו יבילים יותר

עד להמצאת תותחים ארוכי-טווח, התקפה על שטח יבשתי של האויב מן הים הייתה אפשרית רק עליידי הובלת כוחות יבשתיים והנחתתם על חוף האויב

באמצעות מטוסי תובלה, ידרשו פחות כוח אדם ולכן אפשר יהיה לגייס רק אנשים איכותיים יותר שיהיה קל יותר לפקד עליהם. הרעיונות החדשים נוסו במבצע "חירות מתמשכת" באפגניסטאן ב־2001, ובמבצע "חופש לעיראק" ב־2003.²⁶ בשתי מלחמות אלה הושם דגש רב יותר על אש־מנגד, והתוצאות הלהיבו את תומכי הגישה החדשה, שהציגו את השיטות שהביאו לניצחון בשתי מלחמות אלה כדגם שיש להמשיך לפתח אותו לעתיד.

ואולם, תומכי הגישה התעלמו שני נתונים חשובים:

➔ באפגניסטאן הצטרפו האמריקנים לכוח צבאי קיים – "הברית הצפונית" – שמנה אלפי לוחמים רגליים. הכוח היה אמנם חלש יותר מהטאלבאן, אך לא בהרבה, וכבר נלחם שנים רבות נגדם. תוספת העוצמה שהעניקו האמריקנים ל"ברית הצפונית" יצרה להם יתרון משמעותי, אך ללא אלפי לוחמים אפגאנים לא היה בה כדי להביס את הטאלבאן.

➔ ב־2003 הצבא העיראקי היה קטן (פחות מחצי מבחינת כוח אדם ואמצעי לחימה כבדים) וחלש (אחרי 12.5 שנות מצור בי־לאומי על עיראק, שקיפץ את זרימת חלקי החילוף והתחמושת, חלק ניכר מהציור היה במצב אחזקתי גרוע והכוחות הרבה פחות מיומנים) מאשר במלחמה הקודמת נגדו (1991).

המלחמות בסוריה ובעיראק אחרי יציאת האמריקנים מהמרחב, ובמיוחד מול דאעש (המדינה האסלאמית), רק מחזקות את הבנת המגבלות של האמצעים החדשים, המהפכניים לכאורה, וההכרח למזגם בתוך ארגון שכולל גם את האמצעים הוותיקים ושיטות הלחימה הוותיקות. הם מהווים קפיצה ביכולות, אבל לא מהפכה.

לחימה בעצמות נמוכה - כוחות יבשה במשימות שיטור חמוש

אחרי שלכאורה הביסו את יריביהם באפגניסטאן ובעיראק וכבשו את ארצותיהם, ציפו האמריקנים שיוכלו בהקדם להעביר את השליטה על הארצות הללו לידי הממשלות החדשות שהקימו, ויוכלו לפנות את כוחותיהם הצבאיים. בפועל, מצאו עצמם האמריקנים מנהלים לחימה בעצמות נמוכה נגד אויב שסירב להיכנע. לאחר שהובסו במערכות הסדורות עברו הטאלבאן באפגניסטאן והסונים בעיראק למערכות לא סדורות. מטעמים תעמולתיים, כינו האמריקנים את המתנגדים הללו מורדים בממשלות החוקיות כביכול שהם עצמם הקימו, לצורך שליטה בשתי המדינות. הלחימה נגדם הייתה ל"לחימה נגד מרד",

וכונתה COIN (Counter Insurgency).²⁷

הלקח הראשון שהתברר הוא, שנגד אויב הנלחם בשיטות לא סדורות (טרור וגרילה) אין לשיטות המהפכה בעיניים צבאיים מענה. האמריקנים נאלצו לתגבר את כוחות היבשה שלהם בשתי המדינות, ולעבור ממבצעים המבוססים על כוחות קטנים יחסית המפעילים טכנולוגיה גבוהה – לפיזור של כוחות גדולים במרחב כדי לבצע מבצעי שיטור חמושים שוטפים. מעת לעת נעשה ריכוז מאמץ וכוחות גדולים באזור מסוים, כדי לכבוש אותו מחדש בקרבות רגליים המסתייעים גם באמצעים החדשים. אבל בעיקר נלחמו הכוחות מבית לבית ומפסגת הר לפסגת הר, כדי לאתר את האויב החמקמק, לסגור אליו טווח ולהרוג אותו בנשק האישי והיחידתי של כוחות הרגלים. תולדות ה־COIN מעידות שיש כמה אסטרטגיות אפשריות לניחולן המוצלח, ויש לבחור את האסטרטגיה המתאימה למצב המדיני והצבאי הייחודי של כל מדינה בפני עצמה. למרות לקח זה, בשנים האחרונות

הפך הכינוי של צבא ארצות־הברית למצב מלחמה זה, כמייצג של תורה אסטרטגית מסוימת בלבד, שפיתוחה החל תוך כדי הלחימה באפגניסטאן והיא פורסמה ב־2006.

ככלל, המסרים והכללים של תורת ה־COIN המסוימת שפיתחו האמריקנים במהלך המלחמות באפגניסטאן ובעיראק אינם חדשים. ואולם, בעוד שבעבר הם ייצגו דרך פעולה מסוימת או חלק מדרכי הפעולה האפשריות, הרי שכעת הם קיבלו תוקף של נכונים ואין בלתם. האסכולה שקבעה את התורה הזו התבססה על כמה הנחות יסודיות:²⁸

א. הממשלה החוקית היא זו שהאמריקנים תומכים בה. מי שמתנגד לה הוא בהכרח מורד נטול לגיטימציה.

ב. המורדים נלחמים אך ורק בשיטות לא סדורות.

ג. הציבור אינו צד בסכסוך בין המורדים לבין הממשלה, אלא מהווה רק פרס שעל תמיכתו מתחרים הממשלה והמורדים. המנצח בתחרות על ליבו ומוחו של הציבור ינצח בסכסוך כולו.

ד. אין אפשרות לנצח את המורדים על־ידי הריגתם, אלא רק באמצעות שכנועם שדרך הפיוס עדיפה על דרך המלחמה.

לאור האמור לעיל, גרסו כותבי התורה האמריקנית, שבמלחמה נגד מורדים הנוקטים בלחימה לא סדורה, עליונות בעוצמת אש ובכוח אדם אינה מספקת כדי לנצח. להיפך, הפעלת עליונות זו ללא התחשבות בנוכחות האזרחים הלא מעורבים למעשה תסייע למורדים, משום שפגיעתה באוכלוסייה זו תגרום לה לתמוך במורדים.

בסיכומי של דבר, האסטרטגיה מבוססת על שילוב של "גורים" ומקלות, כשהדגש הוא על מתן "גורים" ובידוד האוכלוסייה הלא מעורבת מן המורדים. נגד המורדים הופנו "המקלות" בזירות מרבית. הכשרת הכוחות הלוחמים הדגישה פעילות סיור ושיטור על־פני יכולת לחימה ממוכנת ורבי־חילית. היא גם הפעילה מנעד של כלי נשק לא קטלניים, שפותחו במיוחד למשימות שימור שלום ולא למשימות לחימה.²⁹

כיוון שלא היו מספיק כוחות לכסות את כל אפגניסטאן ועיראק בבת אחת, ניסו האמריקנים לפעול בשיטה שכונתה "כתם הנפט" – לבחור אזורים מצומצמים בהם תופעל השיטה, ולאחר שאלה הצליחו ואפשר היה להשתמש בהם כדוגמה ליתרונות התמיכה בממשלה – להוסיף "כתמים" נוספים, ובהדרגה להרחיבם כדי לכלול את כל המדינה.

רעיונות אלה לא היו חדשים. הם נוסו, ללא הצלחה יתרה, כבר במלחמת וייטנאם. ואולם, מאז סיום מלחמת וייטנאם העדיף צבא ארצות־הברית להתעלם מעיסוק במשימת ה־COIN. התעלמות זו באה לידי ביטוי בצמצום כתיבת תורה מעודכנת, בצמצום המחקר האקדמי בתחום ובצמצום המרכיב הזה בהכשרות של קצינים ובאימונים של יחידות הצבא. נדרש לאמריקנים זמן להתאושש מההלם שהניצחון המובהק בלחימה הסדורה נגד הטאלבאן ונגד משטרו של צדאם חוסין, לא

בשלהי המאה ה־19 ובמהלך המאה ה־20
נוצרו יכולות ללחימה במקומות חדשים:
התווך האווירי, התווך התתימי, והתווך
החדש ביותר - רשת המחשבים

הריסות בניין בבלגרד, סרביה. המלחמה בקוסובו ב-1999 נוצחה לכאורה באמצעות כוח אווירי בלבד, אך סביב ניצחון זה עדיין נסובה מחלוקת. צילום: גטי אימג'ס

תורגם לשלום חדש בו מיושמות כל מטרות המלחמה המדיניות שלהם. גם הפעם התורה לא הצליחה באופן שכותביה ותומכיה חזו, ובדיוק מאותן סיבות שמבקריה טענו שיכשילו אותה. עוצמת ההתנגדות לנוכחות האמריקנית בעיראק הייתה חזקה בהרבה מאשר באפגניסטאן, ועצימות ההתקפות על האמריקנים בעיראק הסלימה במהירות. מפקד אמריקני שרואיין בעיראק ב-2004 הסביר: "נראה שככל שאנחנו מנסים לעזור להם יותר, כך הם רוצים לתקוף אותנו יותר. זו תחושה מוזרה מאוד להשתתף בפגישה, בה אני מדבר עם המנהיגים הפוליטיים בפלוג'ה (למתן סיוע לשיפור תנאי החיים בעיר), ובאותה עת אני מקבל דיווחים שאחד הסוירים שלנו מותקף".³⁰ בכמה ערים בעיראק עוצמת ההתקפות נגד האמריקנים הסלימה עד כדי כך שהאמריקנים נאלצו לכבוש מחדש את הערים הללו.³¹ לבסוף, בהדרגה שינו האמריקנים את האסטרטגיה כדי לכלול מרכיב גדול יותר של הפעלת עוצמה צבאית, והחזירו את הדגש ל"מקלות". ב-2007 בעיראק ואחר כך ב-2010 באפגניסטאן, תוגברו הכוחות האמריקניים בכמה רבבות לוחמים.

התגבור נוצל כדי לזיז סדרה של מבצעים צבאיים מובהקים בהם רוכזו כוחות לוחמים גדולים וכבשו מחדש, כזה אחר זה, את כל האזורים עליהם השתלטו המורדים. לאחר מכן פוזרו הכוחות ברחבי המדינה, כדי לשמר את ההישגים על-פני שטחים גדולים.³² האמריקנים ניצלו את הצלחת המבצעים הצבאיים הללו, הפגיעה רבתי בלוחמי האויב ובעקבות כך צמצום חד בעצימות התקפותיו, כדי להכריז על ניצחון ולסגת – תחילה מעיראק בקיץ 2010 ואחר כך מאפגניסטאן במהלך 2014. בשתי המדינות, תוך שנה עד שנתיים מהנסיגה האמריקנית, הסלימה שוב הלחימה, ומתנגדי המשטרים המקומיים שהקימו האמריקנים חזרו וכבשו חלק מהשטחים שאיבדו באותן התקפות האמריקניות.

בפועל, האסטרטגיה הרכה שניסו האמריקנים בעיראק ובאפגניסטאן נכשלה, וכמו אחרי וייטנאם, הצבא האמריקני שוב איבד את תאבנו להחזיקה מסוג זה. איומי הייחוס של ארצות-הברית חזרו להיות מדינות – סין באסיה ורוסיה באירופה. במסגרת תפנית זו, חזרו זרועות האוויר והים של ארצות-הברית להתמקד ברעיונות כגון "המערכה אוויר-ים", יישום של רעיונות המהפכה בעניינים צבאיים להחזיקה הימית, בעוד זרוע היבשה וזרוע הנחתים מחפשות דרך להעצים את יכולות התמרון המסורתיות שלהן באמצעות טכנולוגיות ותורות חדשות בתחומי הלחימה היבשתית והלוחמה האמפיבית.³³

הטיעון המרכזי של זרועות היבשה נותר אותו טיעון: בנסיבות רבות ומול אויבים רבים, הירי-מנגד וההפצצות מהאוויר לא יספיקו כדי להשיג עבור ארצות-הברית את ההכרעה הצבאית הנדרשת למימוש מטרותיה המדיניות. במצבים אלה יזדקקו לכוחות יבשה שיתמזו בשטח, ימנעו כיבוש שטח על-ידי האויב או יכבשו שטח מידי האויב, ויעצימו את קצב השמדת כוחותיו ונכסיו מעבר לקצב האפשרי באמצעות ירי-מנגד או הפצצות מהאוויר.

כצעד ראשון, הוציאה זרוע היבשה מן הנפטלין את ספרי תורת המבצעים הקודמים שפרסמה בנושא לחימה נגד צבאות אויב גדולים. ספרים אלה כללו רעיונות מועילים שרלוונטיים לבעיות הנוכחיות, אבל לא העניקו מענה מספק לכל האתגרים של הסביבה המבצעית בימינו.³⁴ באוקטובר 2017 פורסמה גרסה מעורכנת, שלדעת רמטכ"ל זרוע היבשה, לוטננט גנרל מייק לנדי, עונה לאתגרים האלה.³⁵ במאמר מלווה שפרסם, כתב לנדי שעל הצבא לחזור להתאמן בהפעלת כוחות ברמת אוגדה וגייס, מכיוון שלחימה יבשתית רחבת-היקף "אינה יכולה להיות מיום הממוקד בהפעלת צוותי קרב חטיבתיים".³⁶ אחרי שנים רבות בהן נלחם הצבא האמריקני כשהוא נהנה מעדיפות מוחלטת בכמות ובאיכות כוחותיו, הוא יצטרך להילחם בנסיבות בהן לפחות חלק מהאמצעים העומדים לרשותו נחותים מאלה של האויב, ויחסי הכוחות הם לרעתו. לדיבריו, התורה החדשה שונה מתורת "המערכה אוויר-יבשה" בכך שהתורה היא הותאמה ייחודית לאויב הסובייטי, ואילו כעת צריך צבא ארצות-הברית להתכונן גם להתמודדות עם אויבים אחרים, בעלי שיטות לחימה ומאפיינים אסטרטגיים שונים מאלה של צבא רוסיה. התורה החדשה אינה מתעלמת מהצורך לעבור, לאחר ניצחון על צבא האויב, ללחימה בעצימות נמוכה במסגרת מבצעים שנועדו לייצב את המצב המדיני בשטח. הצבא נדרש למזג את היכולות הטכנולוגיות החדשות לתוך היכולות הוותיקות כדי למצות את יתרונותיהם.

סיכום

משחר האנושות מנסים בנייארם למצוא נשק שיאפשר להם לפגוע באויב ממרחק שבו האויב אינו יכול לפגוע בהם ושואפים לנצח קרבות ומלחמות תוך צמצום מרבי של הסיכון שנוטלים על עצמם. אחרי פיתוחה של כל טכנולוגיה חדשה טוענים רבים שזו משנה לחלוטין את פני המלחמה, כלומר מהפכה, ומחייבת שקלול מחדש של כל האופנים בהן קהילות אנושיות מתארגנות, מתחמשות ומנהלות מלחמות וקרבות. בפועל, הניסיון המבצעי הראה שוב ושוב שנדירים המקרים בהם אכן התרחשה מהפכה. התרחשו תמורות, לעיתים תמורות גדולות, אבל מהויות ניהול המלחמה השתנו רק מעט. הטענה הנוכחית היא שנוצרה יכולת מהפכנית לנצח מלחמות באש מנגד או באש מרחוק, ואולי אפילו בלי אש בכלל, ולכן אפשר לקצץ את יכולות הלחימה היבשתית. הניסיון המבצעי במהלך מאה השנים האחרונות מראה שיש נסיבות בהן אפשר לנצח מלחמה באש בלבד, אבל רק בנסיבות חריגות יחסית וכאשר מטרות המדיניות בגינן מתנהלת המלחמה הן צנועות ביותר. ברוב המקרים עדיין נדרש גם תמרון קרקעי כדי לקבוע איזה מהיריבים ישיג את מטרות המלחמה שלו. כנראה שבמלחמה, כמו בתחומים רבים אחרים, אין קיצורי דרך.

המאמר הוא תרגום ועיבוד מקוצר של מסמך מתוך קטע שלא התפרסם, במחקר משותף של שני הכותבים עבור מרכז בס"א למחקרים אסטרטגיים. ההערות למאמר הן מתפרסמות בסוף הגיליון.

